

יום כיפור – התבוננות - "כל נדרי" ו"מפטיר יונה" זאב (וה) פרידמן

תפילת "כל נדרי" ומפטיר יונה, הם שני עוגנים חברתיים מכוננים בנרטיב היהודי לדורותיו. בכל בתי הכנסת בעולם תתקבצנה קהילות עם ישראל למקדש מעט ותתחברנה למשמעות העמוקה של שני עוגנים אלו. אנו מאחלים איש לרעהו, לקראת יום הכיפורים: **"צום מועיל"**. בעבר היינו מאחלים: **"צום קל"**. דומה שיש הבדל מהותי בין השניים. האם הצום הוא סוג של כלי ואמצעי להשגת התכלית והמטרה של יום הכיפורים, או שהצום הוא עצמו- תכלית ומטרה. כאשר אנו מאחלים: **"צום מועיל"**, הרי הצום הוא כלי ואמצעי ואיננו העיקר, ואילו - **"צום קל"**, הרי הצום הוא מטרה ועיקר, ולא כך הוא. **שכן, המהות, התכלית והמטרה של יום הכיפורים- היא השלמת התשובה, הסליחה, המחילה, הכפרה והפיוס, עם אלוֹקינו, עם עצמנו ועם זולתנו. לכן, הצום מועיל והינו אמצעי וכלי, להשגת תכלית זאת. המהות, התכלית והמטרה של היום הקדוש בשנה, משתקפים בשני העוגנים-תפילת כל נדרי ובמפטיר יונה.**

בתפילת "כל נדרי" אנו מתחברים למהות, התכלית והמטרה של יום הכיפורים: "על דעת המקום ועל דעת הקהל בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, אנו מתירין להתפלל עם העבריינים. כל נדרי ואסרי ושבועי וחרמי וקונמי וקנוסי וכוניי, דאנדנא ודאשתפנא, ודאחרימנא ודאסרנא על נפשנא..... נסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם כי לכל העם בשגגה. סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה ושם נאמר, ויאמר יי סלחתי כדברך: (מתפילת "כל נדרי")."

תפילת "כל נדרי" שחברה כנראה כבר בתקופת הגאונים (סוף המאה הששית ועד אמצע המאה האחת עשרה) היא תפילת ההכלה האולטימטיבית, המכנסת תחת כנפיה את כלל עם ישראל, ללא החרגה והדרה של פרט ישראל. התפילה מאחדת ומעניקה הזדמנות לכל אובד ונידח באשר הוא נמצא, לחוות חוויה של שייכות לאלוקים ולעם. יש בה ביטוי אולטימטיבי למידותיו של הקב"ה, כאל רחום וחנון, הפותח פתח לתשובה לסליחה ולכפרה. יש בה ביטוי אולטימטיבי, לחברה ולקהילה במיטבה, שאיננה מתייגת ואיננה מדירה את האנשים שבקרבה, ומעניקה מרחב פתוח של הזדמנות וסיכוי, - לשונה, לאחר, ולזר שבקירבה, שרק אתמול היה נראה כחסר סיכוי להשתייך אליה. תפילת "כל נדרי" מעניקה סוג של WAZE לכל מי שסר וסטה מהדרך, לחשב מסלול מחדש.

"כל נדרי" היא קריאה לחברה, לפעול באופן נמרץ להגן גם על זכויותיהם, של עבריינים שריצו את עונשם ומבקשים הזדמנות לשיקום עתידם. קריאה לחברה לדעת לאזן בין רדיפת הצדק לבין הרצון לסייע למי שסר מהדרך, למצוא את דרכו חזרה לחברה.

תפילת "כל נדרי" מחברת אותנו "לתקנת השבים" שתיקנו חז"ל. (המשנה, גיטין, ה', ה'). במאמרו- "תשובה ותפילה" של פרופ' נחום רקובר מומחה למשפט עברי, (שבתון, גליון 686, תשע"ד) הוא משרטט לנו את המשמעות של ההשקפה היהודית ביחסה לעבריינים: **"זכותו של אדם לשיקום חברתי. התשובה היבטים שונים לה, במערכת היחסים שבין אדם למקום ובמערכת היחסים שבין אדם לחברו. ממנה אף נגזרת אחת מזכויות האדם הבסיסיות, זכותו של העבריין לשיקום חברתי לאחר שריצה את עונשו. האם העובדה שנתפס אדם פעם בקלקלתו תלווה אותו בכל אשר יפנה ותקבע את גורלו אף בעתיד? או שמא זכאי העבריין, לאחר שריצה את עונשו, לפתוח דף חדש בחייו ולעסוק בכל דבר אשר יחפוץ בו בלי שירדוף אחריו כצל כתם העבירה שעבר. חובת החברה לעודד את העבריין לשוב. אין להותיר את חזרתו בתשובה של העבריין ליוזמתו האישית בלבד. חובה מוטלת על החברה לעודד את חזרתו ולסייעו בדבר. חכמי המשפט העברי אף תיקנו תקנות שמטרתן לעודד את העבריינים לשוב בתשובה. נאמר במסכת סוטה, דף לב' ע"ב: "אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי. מפני מה תיקנו תפילה בלחש (תפילת שמונה עשרה)? שלא לבייש את עוברי עבירה (המתוודים על עבירות שבידם- רש"י). רבנו גרשום מאור הגולה שחי באשכנז לפני כאלף שנים, נשאל בדבר כהן שנשתמד ועשה תשובה, אם ראוי הוא לישא את כפיו ולקרוא בתורה ראשון, אם לאו. דעתו של רבנו גרשום היא: "שאף על פי שחטא,**

כיון שעשה תשובה, ראוי לעלות לדוכן ולישא כפיו. נימוקיו לכך רבים ואחד מהם הוא : " ועוד נמצאת אתה מרפה ידיהם של בעלי תשובה, ולא נכון לעשות כן... ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה, מהרהר בליבו בשמד, ואוי לה לאותה בושה, אוי לה לאותה כלימה וימנע מעשות תשובה...". המונח " תקנת השבים" הלוא הוא " חוק המרשם הפלילי ותקנת השבים, התשמ"א 1981. בחוק זה נקבע העיקרון שהמרשם הפלילי הוא סודי וכי לא יימסרו פרטים ממנו, אלא למי שנמנה בתוספת לחוק.

הרב פרופ' יונתן זקס במאמרו : **"תקנת השבים"** לפרשת כי תצא, "שיג ושיח" התשע"ה, מתייחס להומניות של ההלכה ביחסה לעבריינים שנענשו וריצו את עונשם : **"עברייני לאחר שנענש כראוי לו, חוזר למעמדו הקודם. למשל, מותר לו להיות עד ועברו הפלילי אינו פוסל את עדותו. הכתם שהעיב על אישיותו היה זמני, לא קבוע. חוטאים נועדו להשתקם... עלינו להסיר כל מכשול מדרך שיבתו של החוטא והעברייני אל שמירת החוק... צדק גמולי אינו עומד בניגוד לכבוד האדם ולחירותו. להיפך, הוא מבוסס עליהם. ההלכה שואפת לא רק להגן על זכויותיהם של נפגעי עבירה, אלא גם לעזור לעבריינים לבנות את עתידם. היהדות מייחסת אשמה למעשים, לא לאנשים. המעשה, לא האדם, הוא הראוי לגינוי. משריצה העברייני את עונשו וחוזר בו מחטאיו, הוא שב ונהיה " אחיד". הרמב"ם במשנה תורה הלכות גזלה ואבדה, א', יג' מדגיש : "כל הגוזל את חברו שווה פרוטה כאילו נטל נשמתו ממנו... ואף על פי כן, אם לא הייתה הגזילה קיימת, ורצה הגזלן לעשות תשובה, ובא מאליו והחזיר דמי הגזילה, תקנת חכמים היא שאין מקבלין ממנו, אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים".**

העוגן השני שהוא מפטיר יונה, אותו אנו קוראים בתפילת מנחה של יום כיפור, מעצים ביתר שאת את המהות והתכלית שבתפילת "כל נדרי".

הנביא יונה בן אמיטי, מסרב למלא אחר השליחות שהוטלה עליו על ידי הקב"ה ואף בורח ממנה. אנו עדים לפער תיאולוגי בין יונה לבין הקב"ה : וַיְהִי, דָּבָר ד', אֶל-יוֹנָה בֶן-אָמִיטִי, לֵאמֹר. קוּם לֵךְ אֶל-נִינְוָה, הָעִיר הַגְּדוֹלָה וקְרֵא עָלֶיהָ : כִּי-עָלְתָה רָעָתָהּ, לִפְנֵי. וַיָּקָם יוֹנָה לְבָרֵךְ תַּרְשִׁישָׁה, מִלִּפְנֵי ד'; וַיֵּרֶד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֶנְיָה בָּאָה תַרְשִׁישׁ, וַיִּתֵּן שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם תַרְשִׁישָׁה, מִלִּפְנֵי ד'." **מהי התגובה של אנשי נינוה, לאחר קבלת הבשורה ?**

" וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹהִים, בְּחִזְקָה; וַיִּשָּׁבוּ, אִישׁ מִדֶּרֶךְ הָרָעָה, וּמִן הַחֲמָס, אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם. מִי יוֹדֵעַ יָשׁוּב, וְנָחֵם הָאֱלֹהִים; וְשָׁב מִחֶרֶן אָפּוֹ, וְלֹא נֹאבֵד."

כיצד נוהג הקב"ה עם אנשי נינוה ? " וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי שָׁבוּ מִדֶּרֶכָם הָרָעָה; וַיִּנָּחֵם הָאֱלֹהִים, עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבָר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה." **מהו ההסבר התיאולוגי של יונה לבריחתו מהמשימה שהוטלה עליו ?** "וַיֵּרֶע אֶל-יוֹנָה, רָעָה גְדוֹלָה; וַיִּחַר, לוֹ. וַיִּתְפַּלֵּל אֶל ד' וַיֹּאמֶר, אֲנָה ד' הֲלוֹא זֶה דִּבַּרְתָּ עַד הַיּוֹתֵי עַל-אֲדָמָתִי עַל כֵּן קִדַּמְתִּי, לְבָרֵךְ תַרְשִׁישָׁה : כִּי יִדְעָתִי, כִּי אַתָּה אֵל חַנוּן וְרַחוּם, אֲרָךְ אֲפִים וְרַב חֶסֶד, וְנָחֵם עַל הָרָעָה. מִהִי תִגּוֹבְתוֹ שֶׁל יוֹנָה ? "וַעֲתָה ד', קַח נָא אֶת נַפְשִׁי מִמֶּנִּי : כִּי טוֹב מוֹתִי, מִחַיִּי." **מהי תגובתו התיאולוגית של הקב"ה לפשר טיפולו באנשי נינוה החטאים ?** " וַיֹּאמֶר ד' אֶתָּה חֹסֵף עַל הַקִּיקִיּוֹן, אֲשֶׁר לֹא עֲמִלְתָּ בּוֹ וְלֹא גִדַּלְתּוֹ : שָׁבִן לִלְלָה הִיָּה, וּבִן לִלְלָה אֲבָד. וְאַנִּי לֹא אָחוּס, עַל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הָרַבָּה מִשָּׁתִּים עֶשְׂרֵה רְבּוֹ אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין זָמִינוֹ לְשִׁמְאֹלוֹ, וּבִהְמָה, רִבָּה."

הנביא יונה מייצג את התפיסה התיאולוגית של עולם הערכים האבסולוטיים. הוא אוחז במידת הדין והצדק האבסולוטי. יש למצות את אבסולוטיות הדין עם אנשי נינוה החוטאים. הנביא יונה סוגר עצמו לכל אפשרות של פניה לאנשי נינוה, להכרת החטא, לווידוי, לקבלה לעתיד, למחילה סליחה ותשובה. **להשקפתו, רחמים פוגעים בצדק ומשבשים אותו. הנביא יונה, איננו מחבר כלל את תקנת השבים לאנשי נינוה.**

הנביא יונה מצפה מהקב"ה להיות אל הדין והצדק, במיצוי מידת הדין האבסולוטית. מבחינתו, אין משהו אחר. אין לאפשר לאנשי נינוה החוטאים, לנוע על גבי רצף או ספקטרום של תהליך תשובה. מבחינתו, אנשי נינוה חסרי סיכוי להשתנות. הם חייבים להיענש. אין לחשוב כלל לגביהם על תהליך של מהות ותכלית יום הכיפורים, שיש בו : תשובה, מחילה, סליחה, כפרה, פיוס, שיקום

ושינוי. יונה בתפיסתו הטוטלית והמוחלטת, אנשי נינוה חייבים להיענש בכל החומרה, והוא מצפה מהקב"ה כך לנהוג.

אך הקב"ה מעביר את יונה, סדרת ים חינוכית תיאולוגית, של עולם ערכים יחסיים, של אל רחום וחנון, המעניק הזדמנות לאנשי נינוה החוטאים, לדרך התשובה והשיקום. תמיד יש לתת הזדמנות לשינוי.

הקב"ה מלמד את יונה הנביא, שבישיבה של מעלה וגם בישיבה של מטה, עלינו להעניק הזדמנות וסיכוי, גם למי שנראה בעינינו כחסר סיכוי וכמקרה אבוד. להשקפתו, רחמים משלימים את הצדק.

פרופ' שלום רוזנברג במאמרו : , תשובה וחרטה"-מערב, מוסף שבת, תשרי, תשס"ו, מחבר את ספרות הילדים, בדמות הספר : **פינוקיו**" לאירוע המכונן של הנביא יונה :

"פינוקיו, יצירתו של קרלו קולודי האיטלקי. זהו ספר "יהודי" במובהק. המוטיבים היסודיים שבספרי המוסר מצויים בו. הלידה אינה סיום התפתחותו העוברית של האדם. הוא נולד כפרויקט, כבובה של עץ, החייבת לעבוד על עצמה, כדי להפוך לבן אדם, או בלשונו של הרמב"ם, לזכות בצלם אלוקים. מלווים את פינוקיו מלאכי חבלה "ידידותיים", המנסים לפתות אותו, ומלאכי שרת המשתדלים להזהיר אותו לא ליפול במלכודתם. המלאכים הרעים משקרים, מבטיחים לפינוקיו גן עדן עלי אדמות, שוקולד וסמים. אך בועה אשלייתית זאת מתפוצצת עד מהרה. האדם מאבד את אנושיותו והופך לבהמה. רק תהליך עמוק של היטהרות והקרבה יכול להציל אותו. קולו של ג'פטו, אביו של פינוקיו, קורא לו ממעי הדגה. פינוקיו מגיע לשם ומשם הוא יוצא לחיים חדשים. אין זה מקרה שאנו קוראים את ספר יונה בתפילת מנחה של יום הכיפורים, הספר שללא ספק השפיע על קולודי כשתיאר את "תשובתו" של פינוקיו. ממעי הדגה נשמע קולו של האב. האומנם מגיע אלינו המצפון מלמעלה, דרך חבל מסתורי, או אולי אינו אלא "הסופר אגו, הפרודיאני, קולו של נציג החברה, האב ?".

תפילת "כל נדרי" ומפטיר יונה, הם שני עוגנים חברתיים מכוננים בנרטיב היהודי לדורותיו. בכל בתי הכנסת בעולם תתקבצנה קהילות עם ישראל למקדש מעט ותתחברנה למשמעות העמוקה של שני עוגנים אלו. בכך, אנו מתחברים לאל רחום וחנון ומקבלים על עצמנו את מידותיו. אנו מתחברים ומחוברים לקהילת העם היהודי, בערבות הדדית, בסולידריות ובאחריות חברתית לאחינו בית ישראל בכל מקום שהם.

בפרקטיקה של משמעות "כל נדרי", ומפטיר יונה, ראויים להישמע דבריה של מורתנו, פרופ' נחמה ליבוביץ ע"ה : "בילדותי אמרו לנו בבית הספר שצריך להתנהג יפה במיוחד בעשרת ימי תשובה, בין ראש השנה ליום כיפור. בבית, אבא אמר לי שזה נכון, אבל צריך להתנהג לא פחות יפה, בין יום כיפור לראש השנה". חברי מוטי ברי שלח לי המשפט הבא שהוא כה מתחבר לדיונונו - מהי מתמטיקה פשוטה ? :

"2get" and "2give" creates many problems

So, Just double it....."4get" and "4give" solves many problems.

תפילת "כל נדרי" בראשיתו של יום כיפור ומפטיר יונה בעיצומו של היום, הם שני עמודי יסוד, במהות, התכלית והמטרה של יום הכיפורים- בהשלמת התשובה, הסליחה, המחילה, הכפרה והפיוס, עם אלוקינו, עם עצמנו ועם זולתנו, שביניהם מתוח- "גשר החיים", שעליו עומדים כל בני מרון, בתשובה בתפילה ובצדקה, להעביר את רוע הגזירה ופוצחים בשירה אמונית אדירה : " כל העולם כולו גשר צר מאד והעיקר לא לפחד כלל".

גמר חתימה טובה וצום מועיל.

